ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 338.24; 339.54

DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.64-12>**Кухарєва О.О.**кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара***Kuhareva Olga**Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department Finance, Banking and Insurance
*Oles Honchar Dnipro National University***ТЕНДЕНЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

Кухарєва О.О. Тенденції зовнішньоекономічної безпеки України. У статті проведено аналіз зовнішньоекономічної діяльності країни, яка одночасно є відображенням стану економіки та чинником впливу на неї, визначено її тенденції у контексті оцінки рівня безпеки за характеристичними значеннями конкретних індикаторів зовнішньоекономічної безпеки. Визначено критичний та небезпечний рівень покриття експортом імпорту тривалий період, що свідчить про комплекс проблем в економіці країни, які потребують вирішення. Охарактеризовано зміни питомої ваги країн-партнерів у загальному обсязі експорту та імпорту, що відбулися за останні декілька років. Розглянуто стан виконання імпоротної стратегії України. Запропоновано напрями вирішення зазначених проблем, які потребують створення системи управління зовнішньоекономічною безпекою країни та врахування цього в експортній стратегії.

Ключові слова: економічна безпека, зовнішньоекономічна безпека, індикатори безпеки, країни-партнери, експортна стратегія, імпортна стратегія.

Кухарева О.А. Тенденции внешнеэкономической безопасности Украины. В статье проведен анализ внешнеэкономической деятельности страны, которая одновременно является отображением состояния экономики и фактором влияния на нее, определены ее тенденции в контексте оценки уровня безопасности по характеристическим значениям конкретных индикаторов внешнеэкономической безопасности. Определены критический и опасный уровни покрытия экспортом импорта длительный период, что свидетельствует о комплексе проблем в экономике страны, которые требуют решения. Охарактеризованы изменения удельного веса стран-партнеров в общем объеме экспорта и импорта, произошедшие за последние несколько лет. Рассмотрено состояние выполнения импортной стратегии Украины. Предложены направления решения указанных проблем, которые требуют создания системы управления внешнеэкономической безопасностью страны и включения этого в экспортную стратегию.

Ключевые слова: экономическая безопасность, внешнеэкономическая безопасность, индикаторы безопасности, страны-партнеры, экспортная стратегия, импортная стратегия.

Kukharieva Olga. Trends in foreign economic security of Ukraine. Foreign economic activity is a reflection of the state of the economy and a factor influencing it, so its shortcomings need to be addressed to ensure the intensification of development. The study of these aspects has scientific, practical interest for the formation and implementation of an effective strategy aimed at solving existing problems in the economy and maintaining an acceptable level of foreign economic security. The article analyzes the foreign economic activity of the country in the context of assessing the level of security by the characteristic values of specific security indicators. The critical and dangerous level of export coverage of imports for a long period has been determined, which indicates a set of problems in the country's economy. Changes in the share of partner countries over the past few years are described. It is noted that the largest changes in both exports and imports, of course, was the Russian Federation, whose economic ties, in terms of foreign economic security, were dangerous or critical, especially for imports, and only in 2020 the figure approached satisfactory values. These positive changes are accompanied by a deterioration in the level of security with another country, namely China, because the share of imports has crossed a satisfactory value and since 2019 has reached unsatisfactory. As a result, Ukraine is changing its excessive dependence on foreign economic relations from one country to another. All this indicates the absence or unsatisfactory state of control over these processes by the state. This is also confirmed by the unsatisfactory state of implementation of measures to implement the Export Strategy of Ukraine. The directions of the decision of the specified problems which demand creation of system of

management of foreign economic security of the country and formation of the grounded strategy of the international economic relations are offered. The country needs reforms not only in foreign economic activity, because to change the situation it is necessary to increase exports, which is impossible without the development of entrepreneurship, innovative economic transformations, investment and proper state support for all these processes.

Key words: economic security, foreign economic security, security indicators, partner countries, export strategy, import strategy.

Постановка проблеми. Зовнішньоекономічна діяльність у країні одночасно є відображенням стану економіки та чинником впливу на неї; її недоліки потребують вирішення для забезпечення активізації розвитку економіки. Дослідження цих аспектів має не лише наукову цінність, а й практичний інтерес та актуальність для формування та реалізації ефективної експортно-імпоротної стратегії, спрямованої на вирішення існуючих проблем в економіці та підтримці прийнятого рівня економічної безпеки у цілому та зовнішньоекономічній зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами економічної безпеки у цілому та у зовнішньоекономічній діяльності зокрема займаються чимало науковців, серед яких – О.І. Барановський, А.Б. Качинський, В.М. Соболев, Ю.М. Харазішвілі, О.С. Богма та ін. У своїх роботах вони визначають важливу роль оцінки рівня економічної безпеки, пропонують різні теоретичні та методичні підходи до неї, доводять наявність загроз та ризиків, що існують в економіці країни, та необхідність контролю над ними. Однак питанням практичного управління економічною безпекою країни не приділяється достатньої уваги. Подальшого дослідження потребують останні тенденції та зміни у зовнішньоекономічній діяльності в контексті контролю над рівнем безпеки для формування обґрунтованої стратегії міжнародних економічних зв'язків.

Формулювання завдання дослідження. Метою проведення дослідження є визначення тенденцій у зовнішньоекономічній діяльності країни в контексті оцінки рівня безпеки за конкретними індикаторами та напрямів реформування експортної та імпоротної стратегій України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зовнішньоекономічна діяльність в Україні в останні роки зазнала значних змін: із 2013 р. відбувається зменшення експорту та імпорту у доларах США з найгіршими показниками у 2015–2016 рр.; із 2005 р. щорічно спостерігається негативне сальдо торговельного балансу, окрім 2015 р., але наявні й позитивні зміни, а саме розширення переліку країн до більше ніж 230, з якими наявні зовнішньоекономічні зв'язки, зміна географічної структури експортно-імпортних операцій із переорієнтацією на ринки Європи. Такі різні за напрямками зміни потребують оцінки з погляду впливу на рівень зовнішньоекономічної безпеки.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [1], зовнішньоекономічна безпека посідає п'яте місце серед дев'яти складників за значенням вагового коефіцієнту, який становить 0,1095. Це свідчить, що майже 11% економічної безпеки країни прямо залежить від стану зовнішньоекономічної діяльності.

Серед індикаторів зовнішньоекономічної безпеки, які мають найбільшу вагу (значення вагового коефіцієнта – 0,1061) перше місце займає коефіцієнт покриття

експортом імпорту. Цей індикатор має характеристичні значення дестимулятора критичного рівня з показником 0,85; небезпечного – 0,9; незадовільного – 0,95; задовільного – 0,975; оптимального – 1 та стимулятора оптимального рівня – 1,2 [1].

За період 2001–2020 рр., тобто за останні 20 років, лише у період 2001–2004 рр. та у 2015 р. цей індикатор був на прийнятному рівні, тобто дорівнював або перевищував 1, що відповідає оптимальному значенню (рис. 1, табл. 1). В інші роки значення цього індикатора відповідало незадовільному, небезпечному та критичному рівням із найгіршими показниками останніх років, які нижче за критичний рівень у 2018–2019 рр., із незначним покращенням у 2020 р. та підвищенням до небезпечного рівня.

Очевидно, що коефіцієнт покриття експортом імпорту менше 1 свідчить про від'ємне сальдо торговельного балансу, яке спостерігається у 15 роках із 20, це, своєю чергою, має негативний вплив на стан платіжного балансу, курс національної валюти тощо, тобто опосередковано впливає на інші складники економічної безпеки: фінансовий, макроекономічний та відображає неналежний стан виробничої та інвестиційно-інноваційної безпеки. Розрахунок та оцінка лише одного індикатора свідчать про комплекс взаємопов'язаних та взаємозалежних проблем в економіці країни, які потребують системного вирішення.

Однак слід більш детально розглянути й позитивні зміни та виявити їхній вплив на стан зовнішньоекономічної безпеки, а саме індикатори питомої ваги країни-партнера у загальному обсязі експорту та імпорту. Цей індикатор має характеристичні значення критичного рівня з показником 25%; небезпечного – 20%; незадовільного – 15%; задовільного – 8%; оптимального – 5% [1], тобто передбачає небажане концентрування зовнішніх зв'язків з однією країною більше ніж на 8%, бо 15% уже вважається незадовільним станом.

Серед країн, питома вага яких в останні роки зазнала найбільших змін як за експортом, так і за імпортом, безумовно, є Російська Федерація (РФ) (табл. 2).

Розглянувши питому вагу РФ у загальному обсязі експорту та імпорту України за останні 20 років, можна зробити висновок, що ці економічні зв'язки з погляду зовнішньоекономічної безпеки за імпортом були небезпечними або критичними до 2015 р.; за експортом – до 2013 р. За експортом ситуація з 2018 р. задовільна та в 2020 р. оптимальна за товарами, а у підсумку за товарами та послугами залишається задовільною. За імпортом стан гірше: до 2018 р. незадовільний рівень, лише у 2020 р. показник наблизився до задовільних значень.

Доведення частки однієї країни до задовільних та/або оптимальних значень одночасно відбувається з погіршенням рівня безпеки за іншою країною. Так, у 2012 р. частка Китаю за імпортом перетнула задовільне значення з показником у 9,3% та в 2019–2020 рр. дося-

Рис. 1. Коефіцієнт покриття експортом імпорту

Джерело: розраховано автором на основі даних [1; 2]

Таблиця 1

Коефіцієнт покриття експортом імпорту, разів

Рік	Експорт, тис дол. США	Імпорт, тис дол. США	Коефіцієнт покриття експортом імпорту
2001	16264700	15775100	1,03
2002	17957094,85	16976834,51	1,06
2003	23080187,31	23020771,01	1
2004	32672318,23	28996030,72	1,1
2005	34286748,26	36141094,96	0,95
2006	38367704,4	45034491,1	0,85
2007	49248063,6	60669923,0	0,81
2008	66954429,8	85535356,4	0,78
2009	39702883,3	45435559,2	0,87
2010	51430521,6	60739969,3	0,85
2011	68394195,7	82608240,0	0,83
2012	68809810,6	84658059,9	0,81
2013	63312022,1	76963965,4	0,82
2014	53901689,1	54428716,9	0,99
2015	38127149,7	37516443,0	1,02
2016	36361711,2	39249797,2	0,93
2017	43264736,0	49607173,9	0,87
2018	47334987,0	57187578,0	0,83
2019	50054605,8	60800173,1	0,82
2020	49212901,3	54091267,8	0,91

Джерело: розраховано автором на основі даних [2]

гла незадовільного рівня, що з такою динамікою може призвести до небезпечного рівня вже за два-три роки. Тобто надмірну залежність у зовнішньоекономічних відносинах від однієї країни Україна змінює на іншу.

Усе це свідчить про відсутність або незадовільний стан контролю над цими процесами з боку держави. Підтвердженням цього є також стан виконання заходів із реалізації Експортної стратегії України на 2017–2021 рр. [3], а саме із восьми стратегічних завдань лише одне – вдосконалення координації діяльності інституцій із підтримки торгівлі та розвитку експорту – виконано на 78%; поліпшення умов для здійснення між-

народної торгівлі – на 67%; поліпшення координації мережі інституцій, що надають експортерам послуги з підтримки бізнесу та торгівлі, – на 47%; стимулювання підприємницької діяльності, відповідність системи освіти потребам підприємств та зміцнення інституційної основи для стимулювання інновацій – від 33% до 39%; поліпшення управлінських навичок – на 19% та посилення інноваційного потенціалу підприємств – на 0% [4]. Такий стан виконання стратегії на п'ятому році Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України декларує як «прогрес». На останньому році виконання завдань очевидно, що

Питома вага РФ у загальному обсязі експорту та імпорту України, %

Рік	Питома вага у	
	експорті товарів / товарів та послуг	імпорті товарів / товарів та послуг
2001	22,6	36,9
2002	17,8	37,2
2003	18,7	37,6
2004	18	40,7
2005	21,9	35,5
2006	22,5	30,6
2007	25,7	27,8
2008	23,5	22,7
2009	21,4	29,1
2010	26,1	36,5
2011	29	35,3
2012	25,6	32,4
2013	23,8	30,2
2014	18,2	23,3
2015	12,7	20
2016	9,9	13,1
2017	9,1	14,5
2018	7,7 / 12,2	14,2 / 13,6
2019	6,5 / 14,7	11,5 / 10,8
2020	5,5 / 9	8,4 / 7,9

Джерело: розраховано автором на основі даних [5]

досягнення мети стратегії «перехід України до експорту наукомісткої інноваційної продукції для сталого розвитку та успішного виходу на світові ринки» [3] з повною відсутністю виконання завдання посилення інноваційного потенціалу підприємств неможливе.

Україна потребує створення системи управління зовнішньоекономічною безпекою, перегляду методики оцінки рівня безпеки, запровадження її на законодавчому рівні, використання за макроекономічного планування та посилення відповідальності виконавчої влади за виконання затверджених планів завдань та заходів, спрямованих на стратегічний розвиток економіки.

Висновки. Отримані результати дослідження дають змогу стверджувати, що зовнішньоекономічна діяльність в Україні має низку несприятливих тенден-

цій, а саме негативне сальдо торговельного балансу, яке за індикатором безпеки (коефіцієнт покриття експортом імпорту) оцінює ситуацію у 2020 р. як небезпечну. Зміна географічної структури експорту та імпорту має як позитивні, так і негативні прояви, бо досягнення питомої ваги РФ до задовільних та/або оптимальних значень одночасно відбувається з погіршенням рівня безпеки за імпортом з Китаю до незадовільного рівня та ризиком швидкого перетворення на небезпечний. За таких умов Україна потребує реформ не лише у зовнішньоекономічній діяльності, бо для зміни ситуації треба збільшувати експорт, що неможливо без розвитку підприємництва, інноваційних перетворень економіки, інвестицій та належної державної підтримки усіх цих процесів.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>.
2. Зовнішня торгівля України. *Ukraine's foreign trade* : статистичний збірник. 2020. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/Zov_torg.pdf (дата звернення: 27.03.2021).
3. Експортна стратегія України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80#n13> (дата звернення: 15.03.2021).
4. Моніторинг Експортної стратегії України 2017–2021. URL: <https://exportstrategy.me.gov.ua/progress> (дата звернення: 31.03.2021).
5. Державна служба статистики України. Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 05.04.2021).

References:

1. Nakaz Ministerstva ekonomichnogo rozvitku ta torgivli «Pro zatverdzhennia metodichnykh rekomendatsii shodo rozrahunku rivnaya ekonomichnoi bezpeki» vid 29.10.2013, № 1277 [Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine «On approval of Methodical recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine» dated October 29, 2013, № 1277]. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (accessed 27 March 2021).

2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2020) Zovnishnja torghivlja Ukrajiny [Ukraine's foreign trade 2020]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/06/Zov_torg.pdf (accessed 27 March 2021).
3. Eksportna strateghija Ukrajiny [Export strategy of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80#n13> (accessed 15 March 2021).
4. Monitoring Eksportnoi strateghii Ukrajiny 2017–2021 [Monitoring of the Export Strategy of Ukraine 2017–2021]. Available at: [http:// exportstrategy.me.gov.ua /progress](http://exportstrategy.me.gov.ua/progress) (accessed 31 March 2021).
5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Geografichna struktura zovnishnoi torgivli Ukrainy tovarami [Geographical structure of Ukraine's foreign trade in goods]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 05 April 2021).